

V. KLEMENČIČ

SODOBNI POMEN GEOGRAFIJE V VZGOJNOIZOBRAŽEVALNEM PROCESU

V programu V. jugoslovanskega simpozija o pouku geografije z naslovom "Modernizacija geografije" so bila v ospredju teoretična izhodišča, oblike in metode dela ter tehnološki pripomočki za geografsko izobraževanje, kar je pomembno za organizacijo ter način geografskega vzgojnoizobraževalnega dela. Prav gotovo bomo morali geografi, ne glede na dejavnost v šoli ali izven nje, na republiški in na medrepubliški ravni posvetiti pozornost našemu nadaljnjemu opredeljevanju in razvijanju funkcije geografije v učnovzgojnih procesih. Izbirati bomo morali tisto geografsko vsebino, ki je lahko osnova za ustvarjalno delovanje mladega človeka v različnih oblikah družbenih dejavnosti v okviru samoupravne socialistične družbe in svetu odprte ter z njim povezane neuvrščene Jugoslavije. Na to nas obvezuje organizirano sodelovanje pri reformi osnovnega šolstva in šol usmerjenega izobraževanja.

Med geografi na visokih, višjih, srednjih in osnovnih šolah so priprave na simpozij odprle številna vprašanja vsebinske in organizacijsko-tehnološke narave funkcije geografije v učnovzgojnem procesu. Opozorile so na nujnost skupnega snovanja raziskovalnega dela učiteljev geografije na višjih in visokih šolah, geografov-raziskovalcev na geografskih in regionalnoplanskih ter urbanističnih institucijah z učitelji osnovne šole in šol usmerjenega izobraževanja. Raziskovalno delo za potrebe didaktike geografije je samo eno od družbenih potreb geografskega raziskovalnega dela, ki mora biti osnovano skupaj z vidiki potreb združenega dela najrazličnejših dejavnosti, tako za potrebe družbenega planiranja, s poudarkom na regionalnoprostorskem in urbanističnem planiranju, kot za potrebe kulture. Vse dejavnosti, ki upravljajo rezultate raziskovalnega dela geografov, terjajo takšno geografsko raziskovalno delo, ki bo geografska spoznanja sposobno prilagoditi najrazličnejšim družbenim potrebam, zlasti potrebam didaktike geografije. Geografsko raziskovalno delo na področju didaktike geografije sodi med prioritete naloge, saj moramo geografi v procesu reform izobraževanja opredeliti in oblikovati vzgojno funkcijo geografije na vseh ravneh, od osnovnošolskega do visokošolskega izobraževanja ter za vse oblike rednega šolanja, šolanja ob delu in permanentnega izobraževanja.

Znanje je ena od temeljnih prvin, ki lahko prispeva k razvoju proizvodnih sil in s tem k razvoju celotne družbe. Od družbenega sistema in razvoja je odvisen način izkoriščanja prirodnih danosti, s tem pa tudi razvoj kulturne pokrajine, ki je predmet preučevanja geografske znanosti. V učnovzgojnem procesu se odpirajo vprašanja načina podajanja dinamike razvoja in podobe pokrajine, ki je rezultanta različnih oblik bolj ali manj organiziranega človekovega dela. V vsem tem pa stoji človek kot nosilec preobrazbe in kot koristnik prostora s prirodnimi danostmi. Soodvisnost med človekom, prirodnimi danostmi in pokrajino je izražena z zakonitostmi povezanosti razvoja demografske in socialnoekonomske strukture prebivalstva ter načina življenja in poselitve prostora. Pri opredeljevanju vsebinskih kompleksov geografije, ki jih moramo obravnavati v različnih stopnjah in smereh izobraževanja, pa moramo izhajati iz dejstva, da preobrazba prostora ali pokrajine ni več stihijska, temveč je svet kot celota ali njegovi posamezni deli podvržen načrtni preobrazbi. Le-ta je v nekaterih območjih sveta v večji, v drugih pa v manjši meri zasnovana na interesih družbenih potreb posameznih narodov in držav. Na obsežnih območjih, zlasti afriških in azijskih, je načrtovanje družbenega razvoja, razvoja pokrajine in prebivalstva odtujeno in v rokah neokolonialističnih teženj multinacionalnih družb, ki izkoriščajo prirodne vire z vidika svojih potreb.

V Jugoslaviji sloni sistem družbenega planiranja na razvijanju samoupravne socialistične družbe. Proces družbenega planiranja izhaja iz teženj po enakosti in odstranjevanju razlik v socialnem in gospodarskem pogledu med posameznimi deli znotraj Jugoslavije kakor tudi med posameznimi deli sveta ob polnem upoštevanju narodov in narodnosti v kulturnem, socialnem, ekonomskem in prostorskem smislu.

Razprave, ki so povezane z vprašanji opredelitve geografije kot znanstvene discipline (kot družbene ali prirodne vede) v sistemu znanosti, so privedle v Sloveniji do njene uvrstitve v skupino temeljnih prostorskih ved. Ker je izkoriščanje in gospodarjenje s prostorom pri nas zasnovano na družbenem planiranju, v katerega je vgrajena tudi regionalna komponenta, je geografija pri nas tudi regionalnoplanska veda, ki mora kot taka dobiti svoje mesto v šoli. V kolikšni meri bomo geografi to dosegli, je v veliki meri odvisno tudi od nas samih. Vidike načrtovanja moramo sproti vgrajevati v vsebino problemskih regionalnih kompleksov učnega procesa, in to s takimi izhodišči teoretične, metodološke in didaktične narave, da bomo dosegli aktivizacijo zavesti mladega človeka ter občutek odgovornosti in dolžnosti sodelovanja pri načrtovanju regionalnega ali urbanističnega razvoja kot elementov družbenega razvoja v sistemu samoupravnega socialističnega planiranja. Geografija je zaradi družbenega pomena opredeljena pri nas kot pomembna nacionalna veda, kar pa ni v skladu z okrnjevanjem geografije v učnovzgojnem procesu v osnovni šoli in v šolah usmerjenega izobraževanja.

Slovenske geografe, menim pa, da tudi geografe iz drugih področij Jugoslavije, čaka trdo delo pri izboru ustrezne vsebine geografije, ki je naši mladini potrebna za splošno izobrazbo. Opredeliti moramo ustrezno vsebino geografije, jo oplemenititi z načeli moderne pedagogike in didaktike, ki je potrebna za določene poklice in s tem izobraževalnemu procesu za posamezne tipe šol usmerjenega izobraževanja.

Izbor geografske vsebine ter njeno oplemenitenje z načeli moderne didaktike in pedagogike ter iskanje ustrezne povezanosti vsebine geografskega pouka z vsebino drugih predmetov ali s sklopi predmetov predstavlja geografom po svetu trd oreh že več desetletij. Poizkusi reševanja tega so privedli do konfrontacij med geografi na vseh ravneh šol in družbenimi dejavniki. Neučinkovito razpravljanje o položaju geografije v šoli in njeni opredelitvi v skupino znanstvenin disciplin ni bilo učinkovito, ker ni bilo oprto na organizirano in institucionalizirano raziskovalno delo. Prizadevanjem po napredku didaktike geografije lahko sledimo v nekaterih deželah po svetu, ki so organizirale specialne geografske inštitucije. Te delajo na velikih raziskovalnih projektih, kjer združujejo delo in znanje geografi visokošolskih raziskovalno-pedagoških inštitucij najrazličnejših smeri skupaj s specialisti-didaktiki za geografijo in z učitelji osnovne ali srednjih šol. V raziskovalnih projektih za celoten izobraževalni proces in za posamezne stopnje in tipe šol opredeljujejo vsebino problemskih regionalnih kompleksov in geografskih elementov fizične ali družbenogeografske narave, ki so potrebni za doseganje učnovzgojnih smotrov geografije glede na potrebe in geografske značilnosti posameznih dežel. Pri tem vlagajo velika materialna sredstva za razvijanje ustreznih didaktičnih načel in za modernizacijo in tehnizacijo pouka geografije. V vzhodnoevropskih, zahodnoevropskih in izvenevropskih deželah je na razpolago veliko dokumentacije, tiskanih in netiskanih virov o rezultatih tovrstnih raziskav, preizkušenih na različnih stopnjah in tipih šol. Povsod uvajajo na geografskih enotah, ki vzgajajo učitelje geografije, poleg drugih kateder še katedro za didaktiko geografije, ki z učnimi kadri in tehnično opremljenostjo ni nič slabše zasedena od ostalih kateder. Člani te katedre povezujejo svojo učnovzgojno funkcijo ob sodelovanju visokošolskih učiteljev za posamezne veje geografije in s kvalitetnimi učitelji geografije na osnovnih in srednjih šolah ter s študenti visokih šol, ki se pripravljajo za učitelje geografije, z raziskovalno funkcijo.

Slabe organiziranosti geografskega raziskovalnega dela za potrebe didaktike geografije se je že pred leti zavedal pokojni prof. Jakob Medved, ki je skušal v danih skromnih okoliščinah prebroditi naše zaostajanje na področju didaktike geografije. S snovanjem raziskovalne naloge "Didaktika geografije" in z zbiranjem sodelavcev iz vrst profesorjev didaktike geografije na višjih šolah v Ljubljani in Mariboru ter sodelavcev Zavoda za šolstvo SR Slovenije in učiteljev-praktikov z osnovne in srednjih šol mu je vsaj do neke mere uspelo zastaviti prve začetke organiziranega raziskovalnega dela. S teoretičnimi in metodološkimi prispevki o didaktiki in metodiki geografije, z razvijanjem za to potrebne tematske kartografije je prispeval k opredelitvi odprtih vsebinskih in organizacijskih problemov didaktike geografije v Sloveniji. Tak začetek dela je potrdil že staro tezo, da tudi didaktika geografije zahteva organizirano delo, ki mora biti v naših pogojih zasnovano na svobodni menjavi dela med izvajalci in uporabniki na osnovi združevanja dela in sredstev delavcev v geografskih raziskovalno-

pedagoških in raziskovalnih institucijah na eni ter učitelji geografije na osnovni in na šolah usmerjenega izobraževanja na drugi strani. Izdelati bomo morali srednjeročni in dolgoročni program dela za potrebe didaktike geografije v okviru programov samoupravnih republiških, posebnih in občinskih izobraževalnih in raziskovalnih skupnosti. Ker težnja po taki organiziranosti in povezanosti dela med slovenskimi geografi ni nova, se kljub velikim težavam in skeptičnosti že počasi rešujejo vprašanja raziskovalnega dela didaktike geografije. To delo je doslej slonelo na neformalnih dogovorih in združevanju dela in sredstev inštituta za geografije univerze in PZE za geografijo na filozofski fakulteti univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, pedagoških akademij v Ljubljani in Mariboru ter Zavoda za šolstvo SR Slovenije. Rezultati dela bi bili lahko boljši, v kolikor bi delovne organizacije, s katerimi združujemo delo na raziskovalni nalogi "Didaktika geografije", to nalogo vključile med prioriteta dela in v kolikor bi se v to delo vključilo večje število univerzitetnih učiteljev geografije. Učinkovitost tovrstnega dela bo v bodoče prav gotovo povezana s pravilnim vrednotenjem dela, ki ga sedaj otežkočajo številne težave, od pomanjkanja sredstev za navezovanje stikov s tovrstnimi tujimi organizacijami, do nakupa tuje literature in sodelovanja na medrepubliški ravni. Slednje bi moralo biti povezano z delom na medrepubliškem projektu "Didaktika geografije" in z bolj pogostimi sestanki na jugoslovanski ravni.

Omenjena delovna skupina si je morala zastaviti svoje delovne naloge v okviru danih možnosti. Ukvarja se z didaktično geografskimi raziskavami, ki so za pripravo učnih pripomočkov, predvsem učbenikov za potrebe reformirane osnovne šole in šol usmerjenega izobraževanja nujno potrebne. Že v zadnjih dveh letih je Zemljepisni muzej Slovenije pod vodstvom tovarišice Pakove pričel z odbiranjem opravljenih raziskovalnih tem, ki naj bi po problemsko regionalni zasnovanosti služile smotrom geografskega izobraževanja v osnovni šoli in šolah usmerjenega izobraževanja. Doslej so bile v ta namen pripravljene že štiri razstave kart z ustreznimi vodiči po razstavi, kot na primer o človekovem okolju, migracijah, o narodnostno mešanih ozemljih in geografskih učinkih potresa v Posočju. Vse štiri tematike prav gotovo predstavljajo tiste aktualne geografske probleme naše družbe, ki so prisotni v vsakodnevem življenju in jih je bilo mogoče na osnovi predhodno opravljenega raziskovalnega dela ustrezno oplemenititi z metodami didaktike geografije za potrebe izobraževanja. Na teh nekaj primerih je bilo mogoče opraviti tudi poizkuse didaktičnega preučevanja preučbenoaktualnih in v zavesti našega človeka trajno prisotnih problemov. S tako izbranimi temami se je lahko naš učitelj praktično seznanil s problemi gorskih pokrajin, ki so zaradi praznenja, opuščanja obdelave zemlje in razkroja kulturne pokrajine vse bolj aktualni. Seznanil se je tudi z aktualnimi problemi in prostorskimi učinki ali posledicami migracij prebivalstva. Dobil je vpogled v soodvisnost družbenih in regionalnih problemov migracij in sezonskega zaposlovanja prebivalstva Slovenije. Učitelji in učenci so dobili tudi predstavo o regionalnih problemih na narodnostno mešanih ozemljih v obmejnih območjih SR Slovenije. Osvetljena jim je bila soodvisnost politike zaščite narodnih manjših v sosednjih državah v regionalnosocialnem kot v regionalnogospodarskem in politično-geografskem smislu. S tematiko človekovega okolja pa je bila učitelju geografije dana možnost opredelitve tistih elementov okolja, ki sodijo v proces geografskega izobraževanja.

S takim pristopom predelave aktualnih geografskih tekstov znanstveno-raziskovalne vsebine, ki obravnavajo aktualno geografsko problematiko v didaktično in geografsko sprejemljivem jeziku, bomo morali nadaljevati, če želimo ohraniti raven učnovzgojnega geografskega programa skladno z družbenimi potrebami.

Prav gotovo imamo na razpolago še obilo didaktično geografsko neobdelanega gradiva številnih raziskovalnih nalog, ki so jih opravile geografske raziskovalne inštitucije na univerzi in Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, ki bi ustrezale geografski didaktični obdelavi (na primer problemi ogozdovanja in ozeljevanja, erozije, socialnega preloga, preobrazbe mest in podeželja ipd. Obilo pa je tudi gradiva, ki bi po ustreznosti geografsko didaktični obdelavi lahko služilo pri pouku geografije kot izbirnega predmeta v višjih razredih usmerjenega izobraževanja.

Ker geografske raziskovalne in geografsko-pedagoške institucije pri svojem delu niso upoštevale raziskovalnega dela in potreb geografskega didaktičnega izobraževanja za vse stopnje šol, so pri učnovzgojnem procesu nastale številne vrzeli, tako na področju preučevanja dežel v razvoju kot na področju geografskih problemov in učinkov energetske krize v svetu ipd.